

Türkiye Tarımında Gıda Güvencesi Sorununun Buğday Örneğinde İrdelenmesi

Nevin DEMİRBAŞ¹

Elâ ATIŞ¹

Summary

Examining the Food Security Problem of Turkish Agriculture at the Wheat Case

In this study, the food security has been considered from agricultural production point of view at the 1979-2003 periods. The problem has been discussed with various economic criteria at the wheat case, which is a strategic product. Although Turkey has met domestic demand through production, the decrease of wheat production per capita has caused a risk for food security.

Key words: Wheat, Food Security, Turkey

Giriş

Dünya nüfusunun giderek artması sonucunda, gıda talebinde ortaya çıkan artışa rağmen, üretim bu talebi karşılayamamaktadır. Bunun sonucunda, dünyanın çeşitli yerlerinde insanlar açlık tehlikesi ile karşı karşıyadır (Brauer, 1996). Ülkelerin tarım ürünleri ve özellikle gıda maddeleri bakımından kendine yeterliliğinde oynadığı rol dikkate alındığında tarım sektörünün önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Çünkü, gıda güvencesi, her insanın bedensel ve ruhsal sağlığı için gereken yeterli ve dengeli gıdaya erişme hakkı olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan ülkelerin, tarımsal üretimle ilgili öncelikli hedefi, ülke nüfusunun yeterli ve dengeli beslenmesinin sağlanmasıdır. İşte bu nedenle, Türkiye’de de planlı dönemin başlangıcından beri, tarımsal üretim politikalarının öncelikli hedefi, halkın bitkisel ve hayvansal besin maddeleri ihtiyacının yurtiçi olanaklarla karşılanması olmuştur. Bilindiği gibi, dünyada beslenme açısından temel ürünlerden biri tahıl grubu ürünlerdir. Bu gruptaki diğer ürünlere göre buğdayın

¹ Doç.Dr. E.Ü. Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü 35100 Bornova/İzmir.
E-mail:demirbas@ziraat.ege.edu.tr

hem gıda, hem de hayvan yemi olarak kullanılması itibariyle, insan beslenmesindeki önemi tartışmasızdır. İşte bu çalışma, tüm ülkelerin en güncel sorunlarından biri olan gıda güvencesi konusunu, Türkiye tarımı açısından ve stratejik bir ürün olan buğday üzerinde odaklanarak incelemesi itibariyle önemlidir. Çalışmanın ana amacı, Türkiye’de gıda güvencesi konusunu tarım sektörü yönünden ve özellikle buğday örneği üzerinde irdelemektir. Türkiye’de nüfus artışı karşısında, beslenme gibi sosyal bir sorunun, mevcut tarım yapısıyla karşılama olanaklarının değerlendirilmesi ve olası sorunlar için bugünden alınması gereken önlemlerin tartışılması da çalışmanın bir diğer amacıdır. Çalışmada, son 25 yıllık verilerin değerlendirilmiştir. Verilerin analizinde, zincirleme indeks ve yüzde hesapları ile ortalama yıllık değişmelerin hesaplanmasında, doğal artış bağıntısından yararlanılmıştır. Ayrıca, bazı analizlerle ilgili bilgiler ve kullanılan yöntemler, konuya yakınlığın sağlanması açısından ilgili çizelgelerin altında sunulmuştur.

Gıda Güvencesi Kavramı ve Dünyadaki Gelişmeler

Gıda güvencesi “tüm hanehalkı üyelerinin fiziksel ve ekonomik olarak yeterli gıdaya ulaşması ve bu ulaşmada hanehalkının bir risk taşımaması” olarak tanımlanmaktadır(Leisinger,2000;FAO, 2000). Gıda güvencesinin sağlanması, yeterli gıdanın bulunabilirliği, arzın nispeten kararlılığı ve gıdaya ihtiyacı olanların onu elde edebilmesidir. Bu tanımdan gıda güvencesinin üç boyutu olduğu anlaşılmaktadır. Bulunabilirlik, yeterli gıda arzının ihtiyaçları karşılayacak kadar yakında bulunmasını; kararlılık, zor yıllar veya mevsimlerde gıda tüketiminin kritik minimumun altına düşme olasılığını minimize etmeyi; ulaşma ise, ihtiyaç duyulan gıdaları üretecek veya satın alacakları kaynaklara sahip olmaması nedeniyle, bolluk içinde açlık çekebileceğini ifade etmektedir. Tarımsal kalkınma, sadece daha çok besin değil, onları alacak parayı kazanmaları için insanlara daha çok fırsat vermek anlamına da gelir. Bu nedenle gıda güvencesi için fakirliğin ortadan kalkması en önemli amaç olarak görülmektedir(Leisinger,2000).İnsanların gıda olmadığı için değil, satın alacak paraları olmadığı için aç olduğu belirtilmektedir(Brauer, 1996).

1974 yılındaki Dünya Gıda Konferansından sonra, Dünya Gıda Zirvesi 13-17 Kasım 1996 tarihinde 185 ülkenin katılımıyla Roma’da gerçekleştirilmiştir. Zirvede kabul edilen “Dünya Gıda Güvencesi Roma Deklarasyonu” ve “Dünya Gıda Zirvesi Eylem Planı” herkese gıda olgusunun elde edilmesi için gerekli olan politika ve programlarda önemli değişikliklerin çerçevesini oluşturmuştur. Bu

kapsamda, etkin bir Gıda Güvencesini yerleştirmek amacıyla, Türkiye’de de “Eylem Planı” hazırlanarak uygulamaya konmuştur (FAO, 2002; Varol, 2000).

1996 yılında gerçekleştirilen Dünya Gıda Zirvesi’nde belirlenen hedefe ancak 60 yıl sonra ulaşılabileceğinin görülmesi üzerine, bu konudaki güçlükler ve alınacak önlemlerin belirlenmesi amacıyla 2002’de Roma’da Dünya Gıda Zirvesi:Beş Yıl Sonra Toplantısı gerçekleştirilmiş ve yayınlanan deklarasyon 182 ülke tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir. Deklarasyonda, 2015 yılına kadar dünyada aç insan sayısının yarıya indirilmesi için, hükümetler, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum örgütleri ve özel sektör kuruluşlarının elbirliği ile çalışması ve ortak bir plan oluşturulması konuları yer almaktadır.

Türkiye’de Nüfusun Yapısı, Gelişimi ve Beslenme Sorunu

Gıda güvencesi konusu, ülkelerin nüfus yapıları ve özellikle bu yapıda ortaya çıkan değişme ve gelişmelerle yakından bağlantılıdır. Dünya nüfusu her yıl giderek artmakta, ancak, bu nüfusa yetecek, insan hayatının kalitesini yükseltecek, yoksulluğu ortadan kaldıracak doğal kaynakların miktarı sınırlı kalmaktadır. Türkiye de nüfusu hızla artan ülkelerden birisidir. Bu artış gıda maddeleri ve tarımsal üretim artışı hızı ile bir yarış içindedir. Bu hızlı nüfus artışı, ülke içi göç nedeniyle, özellikle şehir nüfusunda ortaya çıkmaktadır. 1960 sayımına göre toplam nüfusun %68’i köylerde yaşarken, 2000 sayımına göre ise, %35’i köylerde yaşamaktadır. Köy nüfusunun azalması, buna karşın şehirdeki nüfusun artışı yeni beslenme kalıplarının da ortaya çıkmasına yol açacağından gıda güvencesi açısından önemli görülmektedir.

Gelişmiş ülkelerde doğum oranının düşmesi, yaş dağılım oranını büyük ölçüde değiştirmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde gençlerin sayısı daha fazla olup, bu ülkelerdeki insanların yaklaşık %40’ı 15 yaşın altındadır(Leisinger, 2000). Türkiye’de de 15 yaşın altındaki nüfus 1990 sayımına göre yaklaşık %35 ile bu değere oldukça yakındır(DİE, Çeşitli Yıllar). Ancak, daha önceki sayım yıllarında %40 civarında olan bu değer giderek düşmesi, nüfus artış hızının yavaşlaması ile açıklanabilir. Türkiye’de halkın beslenme durumu bölgelere, mevsimlere, sosyo-ekonomik düzeye ve kentsel-kırsal yerleşime göre önemli farklılıklar göstermektedir. Bunun yanında, ülke genelinde beslenme alışkanlıkları incelendiğinde, tahıl ve tahıl ürünleri tüketimi ilk sırada yer almaktadır. Tahıl grubundan buğday, genellikle, ekmek, makarna ve bulgur şeklinde tüketilmektedir (DPT, 2001).

Türkiye’de incelenen 25 yıllık dönem içinde çok az düşme olmasına karşın tahıl grubu ürünlerin beslenmedeki önemi açık olarak görülmektedir(Çizelge 1). Buna göre, Türkiye’de günlük enerji alımının son dönem (1999-2002) itibariyle %49.90’ı, protein alımının %54.38’i,yağın ise %7.17’si tahıl ve tahıl ürünlerinden sağlanmaktadır. Bu durum gıda güvencesi açısından Türkiye’de başta buğday olmak üzere tahıl grubu ürünlerin son derece önemli olduğunu göstermektedir.

Çizelge 1:Türkiye’de Beslenmede Tahıl Grubu Ürünlerin Payı

Yıllar	Enerji (%)	Protein (%)	Yağ (%)
1979-1983	52.94	56.65	8.79
1984-1988	51.89	55.15	8.29
1989-1993	50.50	54.50	7.68
1994-1998	49.50	53.82	7.23
1999-2002	49.90	54.38	7.17

Kaynak: FAOSTAT Database. 2004, Nutritional Data, apps.fao.org.

Türkiye’de Gıda Güvencesi Açısından Tarım Sektörü

Türkiye’de incelenen dönemde işlenen alan %5.04 oranında azalarak 1999-2003 döneminde 26.4 milyon ha’a düşmüştür. Ancak işlenen alan içinde tarla, sebze, meyve ve zeytin alanlarının payında önemli değişiklikler olmamıştır. Dikkati çeken önemli bir değişiklik nadas alanlarının 25 yıl içerisinde %33.4 azalmış olmasıdır (Çizelge 2). Yine, aynı dönemde tahıl ekim alanında %2.3 oranında bir artış gerçekleşirken, tahıl üretiminde ise, %20.2 oranında önemli bir artış olmuştur. O halde, üretimdeki bu artışın büyük ölçüde verimdeki artışlardan kaynaklandığı söylenebilir.

Çizelge 2:Türkiye’de İşlenen Tarım Alanlarının Dağılımı (%)

Yıllar	İşlenen Tarla Alanı		Sebze Bahçesi	Bağlar	Meyve Ağaçlar. Kapladığı Alan	Zeytin Ağaçlar. Kapladığı Alan
	Ekilen	Nadas				
1979-1983	60.29	26.79	2.21	2.72	5.05	2.94
1984-1988	66.09	20.98	2.28	2.19	5.43	3.03
1989-1993	68.18	18.58	2.32	2.10	5.69	3.13
1994-1998	68.81	18.68	2.84	2.05	5.21	2.41
1999-2003	68.43	18.78	3.05	2.01	5.43	2.30

Kaynak: -DİE. 1999. Tarım İstatistikleri Özeti 1979-1998, Yayın No:2275, Ankara.
-DİE. 2004. Tarım İstatistikleri Özeti 1984-2003, Yayın No:2921, Ankara.

Türkiye’de Gıda Güvencesi Açısından Buğday Örneği Türkiye’de Buğday Üretim ve Pazarlama Politikaları

Türkiye’de tahıl ve dolayısıyla buğday üretim ve pazarlamasına ilişkin çeşitli politikalar uygulanmaktadır. Üretim politikaları kapsamında, ekim alanlarını genişletme, tarım teknikleri ve sulamanın geliştirilmesi, gübre kullanımını artırma, tarımsal mücadele uygulamaları, uygun çeşit seçimi ve sertifikalı tohumluk kullanımı, kalitenin iyileştirilmesi, çiftçi eğitimi ve yayım hizmetlerinin düzenlenmesi sayılabilir. Pazarlama politikaları kapsamında ise, buğday fiyat ve pazarını düzenlemeye yönelik uygulamalar aklı gelmektedir(DPT, 2002). Türkiye’de buğday 1932 yılından beri destekleme kapsamında olan bir üründür. 1938 yılından itibaren de Toprak Mahsulleri Ofisi(TMO), devlet adına alım yaparak destekleme işlemini sürdürmüştür. TMO dışında buğday pazarlaması borsalar, çoğunlukla tüccarlar ve özel sektör kuruluşları tarafından yürütülmektedir (TZOB, 2004).

Tahıl politikasında çekirdeği oluşturan TMO aracılığıyla, üretimin artırılması, dalgalanmaların azaltılması ve fiyat istikrarının sağlanması için fiyat politikaları geliştirilmiştir(Güneş, 1997) Tahıl ekonomisinde ve politikasında TMO’nun alımlar yapması, piyasada denge yaratması, dış ticaretteki payı ve uyguladığı politikalar; üretici, tüketici, sanayici ve dış ticaret açısından son derece önemlidir. TMO’nun 1938 -1988 yılları arasındaki buğday alım politikasında hemen hiç bir değişiklik olmamıştır. 1988/89 alım sezonunda, baş alım fiyatı yerine destekleme alım fiyatı ilan edilmiş, aynı kararnamede asgari alım fiyat tespit yetkisi TMO’ya verilmiştir(Ulusoy, 2004). 1980’li yılların sonlarında ilan edilen fiyatlar ortalama kalitedeki ürüne verilmiş, ortalamanın üzerindeki kaliteli ürüne prim verilmesine başlanmıştır. Önceleri hasat döneminde ilan edilen destekleme fiyatlarının ilanı, hasattan önce yapılmaya başlanmıştır. 1990’lı yıllarda hububat politikasında dikkati çeken bir diğer husus, alım ve satımın serbest piyasalara kaydırılmasıdır. Alım yükünün azaltılmasıyla TMO bu dönemde daha sağlıklı depolama ve muhafaza hizmetlerine yönelmiştir. TMO ticaret boyutunda zaman zaman çıkarılan kararnamelerle, belli dönemlerde serbest piyasalardan aldığı buğdayı, un, makarna, bulgur, bisküvi olarak dış ülkelere satan özel sektör firmalarını kendi stoklarında bulunan ürünle desteklemektedir. Dış ticarete izlenen politika ise, 1984 yılına kadar TMO’dan başka kişi ya da kuruluş dış ticaret yapamaz iken, bu tarihten sonra Dış Ticaret

Müsteşarlığı'ndan alınan izin belgesi ile özel kesimin de tahıl dış ticareti yapması sağlanmıştır(Güneş, 1997).1992/93 alım sezonunda; Haziran ayından başlamak üzere Ekim ayına kadar devam eden ve aylar itibariyle değişen Destekleme alım fiyatları ilan edilmiştir. İlk defa bu sezon hububat satış fiyatları alım kararnamesinde belirlenmiştir. 1994-2001 yılları arasında, uygulanan bu son sistemden çok farklı, bir uygulamaya gidilmemiştir(Ulusoy, 2004). Ancak, 9 Aralık 1999'da IMF ile yapılan Stand By anlaşması ve ilk niyet mektubu ile birlikte tahıl politikası da değişikliğe uğramıştır. İlk niyet mektubununun 41. maddesinde buğday destekleme alım fiyatlarının belirlenmesinde izlenecek yol ve TMO'nun alımları düşürülerek stoklarını azaltması yönünde taahhütler verilmiş ve taahhütler doğrultusunda TMO 1999 yılından sonra alımlarını azaltmış ve 2001/02 döneminde destekleme alımı bırakılarak TMO kendi bünyesinde bir fiyat açıklamış ve buğday fiyatları serbest piyasada teşekkül etmiştir(TZOB, 2004; Ulusoy, 2002). Esas görevi hububat piyasasını regüle etmek olan TMO'nun 2000/01 döneminde uyguladığı alım ve satış politikalarının hedefe ulaşma açısından tam bir isabet sağladığı belirtilmektedir(Karakaya, 2001).Bununla birlikte, 2001/02 döneminden sonra TMO'nun izlediği fiyat politikası ile piyasayı regüle edemediği ve özellikle 2002 yılında alımların azalması ile piyasada destekleme kurumu olmadığı gibi, müdahale kurumu olarak da faaliyet göstermediği belirtilmektedir. Buğdayın stratejik bir ürün olması nedeniyle, TMO'nun AB' ye üye ülkelerde olduğu gibi, etkin bir müdahale kuruluşuna dönüştürülmesi aksi halde buğday piyasasının kendi haline bırakılmasının üreticinin yararına olacağını belirten görüşler de bulunmaktadır(TZOB, 2003).

Dünya Buğday Üretimi ve Türkiye'nin Payı

Türkiye buğday üretimi bakımından dünyanın sayılı ülkeleri arasındadır. Son beş yılın ortalaması itibariyle Dünya buğday üretiminin %75'inden fazlası; ABD, AB, Çin, Hindistan, Rusya Federasyonu, Kanada, Avustralya, Arjantin ve Türkiye tarafından üretilmektedir (FAO, 2004). 1979 ve 2003 yılları arasında beşer yıllık dönemler itibariyle dünya üretiminde Türkiye'nin payı incelendiğinde, ortalama %3.5 gibi oranla karşılaşılmaktadır. Son on yılda dünya buğday üretim artış hızında ise, bir önceki on yıla göre önemli gerilemeler ortaya çıktığı görülmektedir. Artış hızındaki gerileme eğilimi Türkiye için de geçerlidir (Çizelge 3). Türkiye'de buğday ekim alanı çok ufak değişiklikler dışında 25 yıllık dönemde sabit

kalmıştır(DİE, 1999; DİE, 2004). Oysa, buğday üretimi büyük ölçüde, doğal koşullara bağlılıktan kaynaklanan dalgalanmalar dışında, 1979-1983 baz yılına göre son dönemde yaklaşık %14 oranında artış göstermiştir. Buğday üretiminde meydana gelen bu artışı, verimlilikte meydana gelen artışlara bağlamak yanlış olmayacaktır. Şüphesiz, buğday verimindeki gelişmede, kimyasal gübre, yüksek kaliteli tohum çeşitleri ve tarımsal mücadele ilacı kullanımı, daha fazla arazinin sulamaya açılması, devletin gıda güvencesi amacıyla tahıl grubu ürünlere uyguladığı destekler gibi bir çok faktör etkili olmuştur.

Çizelge 3: Dünya Buğday Üretimi, Üretim Artış Hızı ve Türkiye

Dönem ve Yıllar	Dünya Buğday Üretimi (Bin Ton)	Üretim Artış Hızı (%)	Türkiye Buğday Üretimi (Bin Ton)	Üretim Artış Hızı (%)	Dünya Üretiminde Türkiye'nin Payı (%)
1979-1983	455868	-	16980	-	3.72
1984-1988	509216	11.7	18520	9.06	3.64
1989-1993	561400	10.2	19380	4.64	3.45
1994-1998	572076	1.90	18730	-3.35	3.27
1999-2003	578831	1.18	19305	3.07	3.34

Kaynak: FAO. 2004. www.faostat. fao.org. Erişim: Ekim 2004.

Türkiye'de Kişi Başına Buğday Üretimindeki Gelişmeler

Dünyada ve Türkiye'de buğday üretim artış hızındaki gerilemeye paralel şekilde, kişi başına buğday üretiminde de gerilemeler ortaya çıkmıştır. Türkiye'de 1979 yılında kişi başına buğday üretimi yaklaşık 390 kg iken, 2002'de 270 kg'a gerilemiştir. Aynı yıllar için kişi başına buğday üretiminde dünya ortalaması 97 kg ve 92 kg'dır(Çizelge 4).

Çizelge 4: Türkiye'de ve Dünyada Kişi Başına Buğday Üretimi

Yıllar	TÜRKİYE			DÜNYA		
	Buğ. Ür. (BinTon)	Kişi Başı B.Ür.(Kg)	K.B.Üret. Ort. Yıllık Değiş.(%)	Buğ. Ür. (BinTon)	Kişi Başı B.Ür.(Kg)	K.B.Üret. Ort. Yıllık Değiş.(%)
1979	17569	389.88	-	423000	97.02	-
1984	17235	340.00	-2.70	512332	107.90	2.14
1989	16221	287.29	-3.31	538207	103.95	-0.74
1994	17514	282.49	-0.34	527093	94.22	-1.95
1999	18000	267.64	-1.07	587809	98.09	0.81
2002	19000	270.20	0.19	573513	92.13	-1.24

Not: Kişi başına buğday üretimindeki yıllık değişme oranları. $P_n = P_0 * e^{r \cdot n}$ formülü yardımıyla hesaplanmıştır.

Kaynak: FAO. 2004. www.faostat. fao.org. Erişim: Ekim 2004.

Türkiye’de Kişi Başına Buğday Tüketimindeki Gelişmeler ve Kendine Yeterlilik

Gıda güvencesi açısından, buğday üretimi ve kişi başına üretim miktarı ile her iki değişkenin yıllık değişmelerinin seyri kadar önemli bir diğer faktör, buğday talebi ve kişi başına buğday talebinde ortaya çıkan değişmelerdir. 1979-2002 döneminde toplam buğday talebi sürekli artış göstermiştir. Ancak, özellikle son 15 yıllık dönemde yıllık talep artış hızında azalma eğilimi görülmektedir. Kişi başına ortalama yıllık buğday talebi de değişik oranlarda olmakla birlikte 1979-1999 döneminde sürekli artış eğilimi göstermiştir (Çizelge 5).

Çizelge 5: Türkiye’de Toplam ve Kişi Başına Buğday Talebi

Yıllar	Bug. Talep (Bin Ton)	B. Talep Mik. Ort. Yıllık Değiş.(%)	Yıl Ortası Nüfus Tahmini (Bin)	Kişi Başına Buğday Talebi (Kg)	Kişi Başına B. Talep Mik. Ort. Yıllık Değiş.(%)
1979-1983	12027.20	-	45764.40	262.81	-
1984-1988	13735.00	2.69	51506.60	266.66	0.29
1989-1993	15703.60	2.72	57187.20	274.60	0.59
1994-1998	17192.80	1.82	62547.80	274.87	0.02
1999-2002	17908.50	0.81	67812.25	264.09	-0.80

Not: Toplam ve kişi başına buğday talebindeki yıllık değişme oranları, $P_n = P_0 * e^{r \cdot n}$ formülüyle hesaplanmıştır.

Kaynak: -DPTa. Çeşitli Yıllar. Kalkınma Planlarına İlişkin Yıllık Programlar. Ç. Sf.
-DPTb. Çeşitli Yıllar. Yıllık Programlara İlişkin Destek Çalışmaları, Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler, Çeşitli Sayfalar.

Toplam buğday talebindeki artışa rağmen, Türkiye genellikle ürettiği buğdayla yurtiçi talebi karşılayabilmektedir (Çizelge 6). Bununla birlikte, kullanılan miktar içinde sanayide kullanılan miktarın kayıtlarda yer almayışı kendine yeterlilik oranlarını nicelik ve özellikle nitelik açısından tartışmalı hale getirmektedir. Nitekim, sanayi kullanım verilerinin elde edilebildiği 1999-2002 dönemi için makarna, bulgur, irmik ve un üretiminde kullanılan miktar toplam kullanıma eklendiğinde, kendine yeterlilik oranı %90.22’ye gerilemektedir (Aydoğuş ve ark, 1999; Ege, H., İ. Dellal, 2000; Dellal ve ark, 2003). İşleme sanayiinin talep ettiği kaliteli buğday üretiminde yaşanan sorunlar ve sert buğday üretimindeki yetersizlik, buğday dış ticaret dengesini ihracat aleyhine bozmaktadır.

Çizelge 6: Türkiye’de Buğday Üretiminde Kendine Yeterlilik Durumu (%)

Yıllar	Toplam Üretim	Kayıp ve Zıyan	Kullanılabilir Üretim	Kullanılan Miktar	Kendine Yeterlilik(%)
1979-1983	17030.4	2342.6	14687.8	14346.4	102.38
1984-1988	18550.8	3128.4	15422.4	14855.4	103.82
1989-1993	19399.0	3104.0	16295.0	14585.8	111.72
1994-1998	18738.8	2810.0	15928.8	15905.2	100.15
1999-2002	19376.8	2675.0	16701.8	16693.0	100.05

Not: Kendine yeterlilik oranları, kullanılabilir üretim miktarının, kullanım miktarına oranlanması suretiyle hesaplanmıştır. Ancak verilerin alındığı kaynağa bağlı kaldığı için, kullanılan miktar; insan tüketimi, tohum ve yem miktarlarını içermektedir. Sanayide hammadde olarak kullanılan miktarlar kullanım miktarı içinde gösterilmemiştir.

Kaynak: FAO. 2004. www.faostat. fao.org. Erişim: Ekim 2004.

Türkiye’de Buğday Dış Ticareti ile İlgili Gelişmeler

Türkiye’de 1979-2002 yılları arasındaki dönemde buğday dış ticareti incelendiğinde, genellikle ihracatın ithalatın gerisinde kaldığı görülmektedir(FAO, 2004). Buğday dış ticareti üzerinde, yurtiçi üretimin nitelik (standart ve kalite) ve miktarı doğrudan etkili olmakla birlikte, diğer bazı ekonomik gelişme ve uygulamaların etkisi de bulunmaktadır. Doğrudan buğday ihracatının yerini katma değer oranı yüksek olan buğday ürünlerinin alması, yine, ithalat için destekleme alım fiyatlarının dünya fiyatlarının üzerinde olması nedeniyle ithalat gereğinin doğması bu gelişme ve uygulamalardan bazıları olarak gösterilmektedir(Aydoğuş ve Ark, 1997).

Konuya İlişkin Sorunlar ve Öneriler

Türkiye gibi, nüfus artış hızının yüksek olduğu ülkelerde, bu nüfusu besleyebilme çabaları ve kentleşme hızı yan yana geldiğinde, önemli bir ekonomik yük ve çevre sorunları gündeme gelmektedir. Bu koşullar altında, beslenme sorunlarının üstesinden gelenebilmesi; genel ekonomik büyüme ve kalkınma politikaları ile birlikte, yapısal düzenlemeler, gıda üretimi, gıda ürünlerinin işlenmesi, saklanması, pazarlanması ile sağlık ve eğitim hizmetlerinin arttırılmasına bağlıdır (Fisunoğlu, 1998). İşte bu nedenle de, Türkiye’de ekonomik ve sosyal hedeflerin belirlendiği Kalkınma Planlarının hemen tamamında, başta nüfusun dengeli beslenmesi olmak üzere, diğer ekonomik gerekçelerle, tarımsal üretimin arttırılması ve talebin yurt içi üretimle karşılanması amaçlanmıştır. Bitkisel üretimin en önemli alt kalemi olarak değerlendirilen tahıl grubu ve bu grup içinde de buğday üretim

tahminleri, ekiliş alanlarının giderek azalacağı ve verim artışı sağlanacağı varsayımına dayandırılmıştır. Buğday üretim hedeflerine, gübre ve üstün vasıflı tohumluk kullanımı, hastalık ve zararlılarla mücadelenin ve yeni ekim tekniklerinin yaygınlaştırılmasına bağlı olarak sağlanacak verim artışları ile ulaşılması öngörülmüştür(DPT, 1979; DPT, 1985; T.C, 1995). Nitekim, gerçekleştirmeler de bu yönde olmuştur. Gerek buğday, gerekse diğer tarım ürünleri için, işlenebilir toprakların sınırına yaklaşılması gerçeğinden hareketle, üretimi arttırılabilmesi için, üreticilerin örgütlenmesi, kaynakların dengeli ve akılcı kullanımı, kredi, fiyat destekleme politikalarının düzenlenmesi, tarım teknolojinin modernleştirilmesi ve yaygınlaştırılması ile pazarlamanın geliştirilmesi öngörülmüştür(DPT, 1979). Bu çerçevede, gıda güvencesi ve güvenilirliğinin sağlanması, tarımsal üretimde kalite ve verimliliğin arttırılması, çok taraflı dünya ticaret sistemine uyum sağlanması ve doğal kaynakların korunmasını esas alan çevreyle uyumlu tarımsal alt yapının oluşturulması ile sürdürülebilir bir tarımsal kalkınmanın sağlanması hedeflenmektedir(T.C,1999). Bununla birlikte, buğday için destekleme fiyat politikasından vazgeçilmiştir. Belirlenen hedeflere ulaşılması yönündeki başarı için, önemli bazı hususları vurgulamak gerekirse; her şeyden önce, Türkiye nüfusunda (son yıllarda ortaya çıkan artış hızı azalma eğilimine rağmen), hızlı bir artış olduğu ve toplam nüfustaki değişme eğiliminin kent nüfusunun artışı yönünde olduğu dikkate alınarak, ihtiyaç duyulan düzeylerde gıda üretimini arttırma çabaları gıda güvencesi açısından dikkatli bir şekilde bugünden planlanmalıdır. Bunlardan en önemlisi elbette ki, verim artışına yönelik çabalar olacaktır. Nitekim, diğer bir çok ülke için de çevresel maliyeti düşük, yüksek verimli çeşitleri bulmaya yönelik araştırmaların yapılması bir çözüm olarak gösterilmektedir (Leisinger, 2000). Yine yapılan araştırmalara göre, 2020 yılı ve sonrasındaki gıda ihtiyacının varolan bilgi ve teknolojiyi kullanarak üretilemeyeceği belirtilmektedir (Andersen&Lorch, 1996). Ancak, sosyal ve politik sorunlara teknik çözümler getirilemediği için, yeni tarım teknolojileri, karmaşık bir oluşuma, son derece az bir katkı sağlayabilecektir. Bununla birlikte, verim arttırıcı yenilikler olmaksızın, gıda güvencesinin sağlanamayacağı da açıktır.

Tahıl ve bu arada da buğday üretimi, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülke nüfusunun kalori ve protein ihtiyacının yarısından fazlasının karşılanmasında son derece önemli bir üründür. Ancak, temel besin olarak tahıl ve buğdayın fazla üretimi, diğer gıda maddelerinin üretimini kesinlikle engellememelidir. Çünkü sağlıklı

beslenme için bileşimlerinin farklılığından dolayı çeşitli gıdalara gereksinme duyulmaktadır. O halde, gıda güvencesi için gıda üretim ve arzının çeşitliliği de çok önemlidir(Köksoy, 1996). Aslında, dünyada gıda güvencesi konusunda alınması gereken önlemler, Türkiye için de farklı değildir. Hatta, Türkiye’de tarım sektörünün güncel sorunları, yukarıda gıda güvencesi açısından öngörülen tüm önlemlerin yanı sıra, çok daha fazla bir gayretin gösterilmesini de gerektirmektedir.

Sonuç

Türkiye’de buğday üretimi, Kalkınma Planlarında da hedeflendiği üzere, zaman içinde artış göstermiştir. Bu artış ekiliş alanlarındaki artıştan ziyade, verimdeki artışlara bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu açıdan, Türkiye’de hem üretici hem de tüketici açısından önemi nedeniyle, uzun yıllardan beri buğdayda uygulanan destekleme politikalarının olumlu etkilerinden söz etmek mümkündür. Ancak, çoğu zaman buğday üretiminde ortaya çıkan yıllık artış hızı, nüfus artış hızının gerisinde kalmıştır. Ayrıca, gıda sanayii kullanıcıları dikkate alındığında, buğday için kendine yeterlilik oranları yüzün altına düşmektedir. Yine, son yıllarda, diğer bazı nedenlerle birlikte, üretimin miktar ve niteliğinde ortaya çıkan sorunlar nedeniyle, buğday dış ticaret dengesi de ithalat lehine bozulmuştur. Buğdayda fiyat destekleme sisteminin kaldırılması da gıda güvencesi açısından bazı endişeleri beraberinde getirmektedir. Doğaldır ki, buğdayın yanı sıra, diğer tarım ürünleri için de, güncel ekonomik ve sosyal sorunların gıda güvencesi kaygısıyla değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü gıda güvencesine ilişkin sorunlar bugünü olduğu kadar, uzun vadeli önlemler alınmadığı takdirde yarınları da etkileyebilecek niteliktedir.

Özet

Gıda güvencesi konusunu özellikle nüfus artışının üzerinde bir tarımsal üretim artışının sağlanabilmesi açısından inceleyen bu çalışmada, konu öncelikle Türkiye tarımı açısından değerlendirilmiştir. Gıda güvencesi tarımsal üretim açısından 1979-2003 döneminde incelenmiştir. Sorun çeşitli ekonomik kriterlerle, stratejik bir ürün olan buğday örneğinde tartışılmıştır. Türkiye, üretimiyle yurt içi talebi karşıladığı halde, kişi başına buğday üretiminin gerilemesi gıda güvencesi için bir risk oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Buğday, Gıda Güvencesi, Türkiye

Kaynaklar

Andersen, P. P., and R. P. Lorch. 1996. A 2020 Vision for Food, Agriculture and Environment”, D+C Development and Cooperation, DSE, Berlin, 5:8-11.

- Aydoğuş, O., H.Ege, Y.E.Ertürk, N.P.Zöğ. 1997. Buğday Durum ve Tahmin: 1997/98, Tarımsal Ekonomik Araştırma Enstitüsü, Ankara.36 s.
- Aydoğuş, O., H. Ege, ve N. Köse. 1999. Buğday Durum ve Tahmin:1999/2000, Tarımsal Ekonomik Araştırma Enstitüsü , Ankara, 54 s.
- Brauer, D. 1996. Food for the Billions- Before the World Food Summit, D+C Development and Cooperation, DSE, Berlin, 5: 5.
- Dellal, İ., U.Gül ve H.Anaç. 2003. Buğday Durum ve Tahmin:2003/2004, TEAE, Ankara, 59s.
- DİE. 1999. Tarım İstatistikleri Özeti 1979-1998, Yayın No:2275, Ankara.
- DİE. 2004. Tarım İstatistikleri Özeti 1984-2003, Yayın No:2921, Ankara.
- DİE. Türkiye İstatistik Yıllığı, Çeşitli Yıllar.
- DPT. 2001. Ulusal Gıda ve Beslenme Stratejisi Çalışma Grubu Raporu, Ankara.
- DPTa. Çeşitli Yıllar. Kalkınma Planlarına İlişkin Yıllık Programlar. Çeşitli sf.
- DPTb. Çeşitli Yıllar. Yıllık Programlara İlişkin Destek Çalışmaları, Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler, Çeşitli Sayfalar.
- DPT. 1979. 4.BYKP(1979-1983), Yayın No.DPT:1664, Ankara.
- DPT. 1985. 5.BYKP(1985-1989), Yayın No.DPT:1974, Ankara.
- DPT Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. 2002. Tahıl ve Baklagil Alt Komisyonu Raporu. <http://ekutup.dpt.gov.tr/bitkiure/tahil/oik652.pdf>. Erişim:Ekim 2004.
- Ege, H. ve İ. Dellal. 2000. Buğday Durum ve Tahmin:2000/2001,TEAE, Ankara, 53s.
- FAO. 2004. www.faostat. Erişim: Ekim 2004.
- FAO. 2000. Handbook for Defining and Setting up a Food Security Information and Early Warning System (FSIEWS), Rome.
- FAO.2002.Dünya Gıda Zirvesi, <http://www.un.org.tr>. Erişim:Kasım 2002.
- FAOSTAT.2004. Nutritional Data, <http://www.fao.org>. Erişim: Kasım 2004.
- Fisunoğlu, M. 1998. Tarımsal Üretim, Nüfus ve Çevre. s.55-70. Nüfus, Çevre ve Kalkınma Konferansı (13-14 Kasım 1997,Ankara) Bildirileri,TÇV Yay. No:124.
- Güneş, T. 1997. Türkiye’de Tahıl Üretim Politikası, Verimlilik Dergisi, 3:157-178.
- Karakaya, M. 2001. Hububat Piyasasının Oluşumunda TMO’nun Rolü ve 2000 Yılı Uygulamaları, Ekin Dergisi, 5(15): 17-21.
- Köksoy, S. 1996. Dünya Gıda Zirvesi ve Sürdürülebilir Gıda Güvencesi, Tarım ve Mühendislik, 53:8-14.
- Leisinger, K. M. 2000. Population Growth, Food Security, and Civil Society, D+C Development and Cooperation, , DSE, Berlin, 1:9-12.
- T.C. Resmi Gazete. 1995. Sayı:22354, 25 Temmuz 1995.
- T.C. Resmi Gazete. 1999. 2000 Yılı Programı, Sayı:23883, 21 Kasım 1999.
- TZOB. 2003. Buğday Analizi, Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi, 221:26-31.
- TZOB. 2004. [http://www.tzob.org.tr/tzob/ürün_raporlari/ bugday_çalışma_grubu_raporu](http://www.tzob.org.tr/tzob/ürün_raporlari/bugday_çalışma_grubu_raporu). Erişim:2004.
- Ulusoy, V. 2002. Buğday Raporu. <http://www.tarim.gov.tr>. Erişim:2004.
- Varol, S. 2002. Dünya Gıda Zirvesi-Geçmişten Bugüne, Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, 6:40-48.